

A TRENCSENI XAVÉRI SZENT FERENC TEMPLOM

A trencsényi jezsuita templom a magyarországi barokk művészet egyik gyöngyszeme, amely messze a határokon túl igen nagy elismertségre tett szert.

A jezsuitákat először a szomszédos szalkai apátságban telepítette le, Püsky János nyitrai püspök 1645-ben, hogy régen tervezett magyarországi jezsuita noviciátust felépíthessék, de mivel kedvezőbb lehetőséget láttak a trencsényi megtelepedésben, 1646-ben átköltöztek a szomszédos városba.

bosnyak_zsofia_250A szinte tiszta evangélikus hiten lévő városban nem fogadták szívesen a jezsuitákat, évekig akadályozták a letelepedésüket. Ugyan már 1632-ben, Bosnyák Zsófia a végrendeletében a saját városi házát a jezsuitákra hagyta, hogy ott rendházat nyithassanak. Bosnyák Zsófia, a jezsuiták régi, kipróbált tisztelője és híve, Sztrecsény (ma Streno) várának szentje, a hitvesi hűség mártírja, a jótétemények asszonya, Wesselényi Ferencné. Férje az irodalomból ismert murányi vár ostromlója, Széchy Mária (1610-1679) udvarlója. Apja Bosnyák Tamás, a füleki (ma Fil'akovo) vár híres kapitánya, anyja Kenderes Mária. Tizenhét éves korában férjhez adták, de hamarosan megözvegyült, utána szüleihez hazaköltözött. Ezután meghalt édesanyja és fivére. Amikor édesapja Füleken, a török ellen harcolt, Zsófia otthon, az árvák, özvegyek és az idősek támasza volt. Húszéves korában Pázmány Péter (1570-1637) közvetítésével újabb házasságot kötött apja hős végvári vitézével, Wesselényi Ferencsel. Sztrecsény várába költöztek a Wesselényi birtokra. Házasságuk eleinte boldog volt, két fiúk született. Közben kitört a kolera, majd meghalt Zsófia édesapja. Utána férje hűtlenné vált, szerelmes lett Széchy Máriába a murányi vár szépséges úrnőjébe. Ekkor, éjjel a vár melletti kápolnába járt imádkozni, ahol a Boldogságos Szűz jelent meg, aki biztatta: 'Bízzál és imádkozzál!' Sajnos, férje utáni bánatában megbetegedett és harmincöt éves korában meghalt. A sztrecsényi vár kriptájában helyezték örök nyugalomra, amikor később a vár idegen kézre jutott, az új tulajdonos a kriptából eltávolíttatta a Wesselényiek hamvait. Zsófia holttestét azonban a koporsóban negyvenöt évi szendergés után is épségben találták, ezért nem háborgatták. Később átvitték a kriptából a falu templomába, Vágtapolcára (ma Teplika nad Váhom). Zsófiát a nép 'kanonizálta', az épségben maradt holttestét a vágtapolcai lorettói kápolnában őrzik. Koporsójának felirata: Nigra sum, sed formosa (Fekete vagyok, de szép).

trencsen_foter_250Az első jezsuiták csak 1646. december 6-án érkeztek meg, az örökségül kapott házba, ahol iskolát akartak nyitni. Azonban a városi tanács sokáig ellenállt és tiltakozott, a jezsuitákat képviselő Serényi Pál grófot többször megrótták, de 1647. október 30-án, a jezsuiták beköltözhettek az igényeiknek jobban megfelelő főtéri házba, amelyet 1655-ben meg is vásárolhattak. Közben a vita nem oldódott meg, végül a király elé jutott a kérdés, III. Ferdinánd király rendeletére Rakoviczky György királyi kamarás, 1648. május 6-án, egy királyi dekrétumot adott át a magisztrátusnak, hogy amennyiben továbbra is akadályozzák a jezsuiták letelepedését, a király megvonja a várostól a királyi városoknak járó előjogokat. A királyi kamarás felolvasta a királyi leiratot, majd ünnepélyesen kijelentette, hogy a jezsuiták megtelepednek a városban. A városban ekkor három jezsuita kezdte el a munkáját: P. Lippay János SJ (1606-1666) az érsek testvére, P. Paczoth Ferenc SJ (1598-1649) és P. Vizschoáni István SJ (1611-1662).

Ekkor elkezdődött a jezsuiták türelmes térítő munkája, évről-évre egyre több polgár tért vissza a katolikus hitre. Illésházy György (1625-1689) gróf minden módon segítette a munkájukat. 1649-ben megnyitották a gimnáziumot, a diákok 1650 és 1652 között évente több iskoladramát játszottak a puszta ég alatt, a neves vendégek, köztük a jótevő Illésházy gróf és a városi polgárság előtt. Az előadott drámák József pátriárkáról, Eszter, Mardocheus és Hámán történetéről szóltak 1650-ben Lippay György esztergomi érsek már 260 katolikus hívőt bérált meg, köztük több 70 éven felülit. Ebből az alkalomból az érsek 30 ezer aranyat adományozott egy új jezsuita templom és rendház építésére. A telket kisebb küzdelmek után, Illésházy segítségével megvásárolták, a templom alapkövét az érsek áldotta meg 1653-ban. Az ünnepség után a gimnázium diákjai, a város főterén nagy sikerrel előadták, az Ábrahám és Izsák történetét feldolgozó iskoladramát szlovák nyelven.

trencsen_jezsuita_templom_1_200A Xavéri Szent Ferenc tiszteletére emelt jezsuita templomot 1657. július 1-én szentelte fel Lippay György (1600-1666) esztergomi érsek, Wesselényi Ferenc (1605-1667) nádor, több püspök és sok pap jelenlétében. A főoltáron elhelyezték az érsek szentelési tanúsítványát: 'Én, Lippay György esztergomi érsek, ezt a templomot és ezt az oltárt felszenteltem 1657. július 1-én, Xavéri Szent Ferenc, India apostola tiszteletére és elhelyeztem Xavéri Ferenc és a szent mártírok: Aniceta, Dezidera, Juliana, Crescenta, Quarta, Amarantha, Szent Eugénia, özvegyek és vértanúk ereklyéit és megadom Krisztus minden hívének a 40 napos búcsút, az Egyház szokásai szerint, aki ezt a templomot a szentelés napjának egyéves évfordulójáig felkeresi.' Az esti órákban a jezsuita diákok a 'Xavéri Szent Ferenc buzgalma' iskoladramát adták elő nagy sikerrel, újból a város főterén.

A jezsuiták a trencsényi működésük idején két nagyobb válságot éltek át: 1663-ban a török seregek betörését, ekkor a szalkai jezsuita épületeket a törökök kirabolták és felégették, Trencsén október 2-án elesett, a törökök több mint 300 polgárt meggyilkoltak és sokat rabságba hurcoltak. A jezsuiták azonban szerencsésen átvészelték a vészterhes napokat, mivel már a török csapatokat megelőző tatár hordák betörése miatt a gimnáziumot augusztusban bezárták és védett helyekre menekültek. A Rákóczi-felkelés idején, a kuruc csapatok 1704 és 1708 között ostrom alatt tartották a várost és vár német védőit. 1708-ban a trencsényi csata után felszabadult a város, 3500 kuruc holttestét találták meg a csataterén.

trencsen_pestis_oszlop_300A városban, 1710-ben hatalmas pestis járvány pusztított, ennek emlékére a jezsuiták, Illésházy Miklós (1653-1723) főispán segítségével 1712-ben, a város főterén emlékoszlopot emeltek, amelyet a templom újjáépítésén dolgozó bécsi kőfaragók készítettek el barokk stílusban.

A Társaság első korszakában, az osztrák provincia magyarországi noviciátusának Trencsén nyújtott otthont. A jezsuita noviciátus, 1655-ben kezdte el a működését, átmenetileg a rendházban. A noviciátus otthonát 1656 és 1661 között építették fel, amely 1773-ig sok száz magyarországi jezsuitát indított el a szerzetesi pályán. Az utolsó 14 novícius 1773. október 17-én lépett be a noviciátusba, de négy nap múlva feloszlatták hivatalosan a rendet.

A jezsuita rend pápai feloszlató bulláját 1773. október 21-én olvasták fel a trencsényi rendházban. Az iskolai év december 1-én befejeződött, utána sok ex-jezsuita tanár tanított még évekig a gimnáziumban, amelyet 1876-ban a piaristák kaptak meg. A piaristák megtelepedése a városi polgárság kérésének köszönhető, akik teljesen értetlenül fogadták a jezsuiták feloszlását, akik oly sok fejlődést hoztak a városokba. Megújult a hitélet, felvirágzott a kultúra és a társadalmi élet, ezért 1773. december 15-én, a kérésükkel a királyhoz fordultak, hogy a jezsuiták legalább a gimnáziumot és a konviktust tovább vezessék. Mivel azonban nem volt törvényes lehetőség a jezsuiták működésére, a másik nagy múltú, tanító rend a piaristák vették át az iskolát 1776. november 1-én. Ezen a napon, az addigi igazgató, a volt jezsuita Tajnay Jónás (1730-1773 után) adta át az iskolát, a piaristákat képviselő Vietoris Györgynek. Az érkező piaristák nagy szeretettel üdvözölték, és további együtt munkálkodásra kérték az iskola volt jezsuita tanárait, P. Csákányi Józsefet (1741-1773 után), P. Saly Istvánt, P. Hrabeczky Józsefet (1730-1783), P. Szenyi Mátét (1734-1773 után), P. Olsavszky Györgyöt (1710-1780), P. Fein Pétert (1738-1773 után). A gimnáziumi könyvtár birtokában 1904 könyv és további 2071, a tanulást segítő írásos dokumentum volt.

A feloszlás után, a templomban, a nyitrai egyházmegyébe átvett ex-jezsuita szerzetesek, majd később egyszerű egyházmegyesi papok szolgáltak. 1790. június 11-én, a városon végigsöprő tűzvészben, csaknem az egész város leégett, de az isteni Gondviselésnek köszönhetően a templom, a jezsuiták volt kollégiuma és még hét polgárház megmenekült.

trencsen_jezsuita_templom_2_200A trencsényi Xavéri Szent Ferenc tiszteletére szentelt jezsuita templom, a római jezsuita főtemplom és a bécsi Xavéri Szent Ferenc mintájára, a neves olasz építész testvérek Pietro és Bernardo Spazzo vezetésével épült, a kora barokk stílusú, egyhajós templom belsejébe nyíló mellékkápolnákkal készült. Xavéri Szent Ferencet (Francisco de Jassu y Yavier, 1506-1552), a délkelet-ázsiai és a távol-keleti missziós tevékenysége jogán, halála után a missziók általános védőszentjének választották. 1619-ben boldoggá, 1622-ben, Loyolai Szent Ignáccal együtt szentté avatták, a tisztelete, akkoriban, a jezsuita rend által egész Európában elterjedt, főként Rómában, -az Il Gesú templomban, ahol az egyik karerekléjét őrzik- Dél-Németországban és Ausztriában. Magyarországon osztrák közvetítéssel jelent meg, a trencsényi volt az első magyarországi Xavéri Szent Ignácnak szentelt templom. Ez a templom az 1708. május 14-én pusztító hatalmas tűzvészben teljesen leégett, már 1708 júliusában Bécsből Trencsénbe hívták Andrea Pozzo (1642-1709) jezsuita művészt, aki kidolgozta a templom belső megújításának a tervét, de 1709. augusztus 31-én elhunyt. Ezért P. Hevenesi Gábor (1656-1715) jezsuita provinciális, az osztrák rendtárs, Christoph Tausch (1673-1731) építész és festőt bízta meg a munkával, így 1709-1713 között teljesen megújult a templom.

becs_jezsuita_templom_belso_250A tiroliai születésű építész és festő, a Jézus Társaságába 1698-ban lépett be, a noviciátus elvégzése után, mint segítőtestvér működött. A hírneves jezsuita építész és festő, Andrea Pozzo tanítványaként és követőjeként a késő barokk illuzionista falfestészet és épületszobrászat egyik legjelentősebb művésze lett Közép-Európában. 1703 és 1709 között Bécsben, Pozzo mellett tanult, ez a tanulmányi időszak a későbbi pályafutása szempontjából meghatározónak bizonyult. Magyarországi működése 1711 és 1719 közé esett. Az egész életművének a legkiemelkedőbb alkotása a trencsényi jezsuita templom főoltára és mennyezetképei 1712-1715-ből. Az itáliai színházi díszletek árchitektúráját elsőként Andrea Pozzo alkalmazta a katolikus templomok belső kialakításánál, az általa festett római Szent Ignác templom és a bécsi Xavéri Szent Ferenc

templom faliképei szolgáltak előképül Tausch számára. A római Szent Ignác templomban festett, Pozzo mennyezetképe a valóságos teret megnövelő perspektivikus látszat architektúrával, a magasban gomolygó égi gyülekezet látomásával irányt mutatott és követésre talált a jezsuita rend számos itáliai, németországi, osztrák és más közép-európai templománál. A korszakalkotó művész elképzeléseit híres elméleti munkájában a *Perspectiva pictorum et architectorum* (A távlati festészet és építészet) könyvében, amely több kiadásban is megjelent, írásban és metszetekben is rögzítette. Az osztrák tanítványai, elsősorban a bécsi Liechtenstein palota hatalmas allegorikus mennyezetképénél: a Heraklész diadalánál valamint a bécsi Xavéri Szent Ferenc templom kifestésénél segédkeztek.

trencsen_jezsuita_templom_kupola_200A templom mennyezetfestésének a művészeti programja teljesen Xavéri Szent Ferenc, a templom és a város védőszentjének az életéhez kapcsolódik. A templomhajó feletti illúziónisztikusan festett kupola, a barokk művészet egyik csúcspontja. A szentély feletti festmény Xavéri Szent Ferenc apoteózisát ábrázolja, mint misszionárius jelenik meg, felhőn térdelve, jezsuita rendi ruhában és úti köpenyvel a vállán, az angyalokkal körül vett Szentháromság, az égi dicsőségre hívja. A kórus feletti seccót, a néző tekintetével szemben, déli irányban szerkesztette meg, ezen Xavéri Szent Ferenc, a misszionárius látható, mint áldást osztó pap és prédikátor, stólával a nyakában, a kezében könyv és sugárzó glóriával a feje körül, a felhőn játszó angyalokkal körülvéve. A párkány szélén néhány beteg és béna üldögél. A jobb alsó sarokban a négy világrész megszemélyesítője, a Jézus Társaság világmisszióját szimbolizálja: a virágos hölgy Európa, a tevék hölgy Ázsia, a fekete hölgy a bőségszarúval Afrika és a pálmaágas hölgy, pedig Amerika.

trencsen_jezsuita_templom_belsoTausch a leégett templombelső márványstukkóval borította be, új, kései barokk oltárokat tervezett és faliképeket festett. A főoltárkép Xavéri Szent Ferenc csodáját ábrázolja, a mennyezen Xavéri Szent Ferenc prédikációja és apoteózisa valamint Loyolai Szent Ignác megdicsőülése látható. A hatásos látszatkeltés jegyében megalkotott falképeken a narratív jeleneteket keretelő festett perspektivikus építészeti részletek egybeolvadnak a valóságos architektúrával. Ezek a freskók, amelyeken a Xavéri Szent Ferenc legendáját megtévesztő valószerűséggel örökítették meg, a valóságos architektúra felett illúziót keltően festett építészeti tagozatok emelkednek, rajtuk túl a menny nyílik meg, az égi és a földi lények összevegyülnek. Elmosódik az éles határ valóság és képzelet, építészet és festészet között. Az épületbelső az oltár felé fokozódó sodrával és dramatizált festői díszével ejti rabul a templomba belépő híveket. Az illúziónisztikus mennyezetfreskón mestere hasonló megoldását alkalmazza, amint azt Bécsben tanulta, két boltszakaszt egyesítve monumentálisra hangolja a hangsúlyt a nagyméretű festett, rövidülő álkupola segítségével. A boltozatot három egységre tagolta. Az elsőben a római Szent Ignác templom hajójának mennyezetét idéző festett architektúra, a másodikban a kupola, végül a szentély felett az első szakasz ismétlődik meg, Xavéri Szent Ferenc mennybemenetelének ábrázolásával. Tauscht kortársai -elsősorban a trencsényi művei miatt- a 'Jézustársasági Apellés' névvel tüntették ki.

pozzo_xaveri_szent_ferenc_oltarkep_250A templom főoltárképét, a hatalmas Xavéri Szent Ferenc képet, Grimberg György trencsényi festő készítette el. Tausch eredeti festményén Xavéri Szent Ferenc Neachilla királynőt kereszteli, ennek a képnek nemcsak tematikus párja, a Pozzo által festett hasonló oltárkép, amelyet a budai polgárok kívánságára festett a budavári Mátyás templom Xavéri Szent Ferenc oltárára. Az aranyozott szentségtartón egy ezüst Szűz Mária szobor található, amelyet Ignaz Anton Tober bécsi aranyműves készített. A szentségtartó oldalsó részének a kiképzése,

tulajdonképpen egy talpazatos ereklyetartó szekrényke, amelyen a jezsuita szentek aranyozott faszobrai: balra Gonzága Szent Alajos kereszttel a jobb kezében és jobbra Kostka Szent Szaniszló ölében egy gyermekkel, a hagyomány szerint a Kisdéd Jézussal található. A főoltár architektúrája a bécsi mintákat követi, az Egyetemi-templom szabadon álló és falhoz tapadó támaszokon hordozza a tört párkányzatot.

A hat mellékkápolnát a katolikus megújulás szellemében alakították ki, hangsúlyozva a teológia elvi témáit, mint a Szentháromság, a vértanúk szerepe (Szent György), a jezsuita rend személyiségei (Loyolai Szent Ignác) kiegészítve a jezsuita hithirdetéssel és a katolikus hittételekkel (Szűz Mária szeplőtelen fogantatása, Szent József szerepe, Krisztus szenvedése), ezeket korszerű művészeti eszközökkel ábrázolták. A festészet teológiai tartalma, a jellemző jezsuita vonásokat emeli ki az angyal szobrok tömegével, akik az oltároknak szentelt központi motívumokat erősítik fel.

A templom szobrait és a mellékoltárokat Baumgartner Bernát (1704-1773 után) készítette 1723 és 1735 között. A templom berendezéseit a helyi jezsuita fafaragó- és asztalosműhely szerzetesei, szobrászművészei készítették, mint FF. Roblák Ferenc SJ (1641-1691), Simkó György SJ, Diller János SJ(1682-?), Cordelli József, Miller Mátyás SJ (1718-1773 után) és Pescher Jakab SJ (1722-1773 után). Később alkotásaik nagyobb része a budapesti Nemzeti Múzeum gyűjteményébe került. A körmöcbányai orgonát 1712 és 1719 között építették.

Bikfalvi Géza

<https://jezsuita.hu/a-trencseni-xaveri-szent-ferenc-templom/>